

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСІЇ ТА ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ, ЩО З НЕЮ ПОВ'ЯЗАНІ У ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ УСТАНОВ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF AGGRESSION AND PERSONAL PROPERTIES RELATED TO IT IN PRESCHOOL TEACHERS

У статті розглядаються психологічні особливості агресії та деяких властивостей особистості, що з нею пов'язані у вихователів дошкільних установ. Проаналізовано поняття педагогічної агресії, яка характеризується деструктивними проявами, що виражаються у порушенні професійно-моральних норм взаємовідносин між педагогом і вихованцем. Це можуть бути як прямі, так опосередковані її прояви – від фізичних актів до підозрливості, дратівливості, негативізму тощо. Агресію пов'язують з нормативними покараннями, висміюванням, погрозами, грубістю, жорстокістю і прагненням підпорядковувати своїм інтересам поведінку дітей. Емпірично досліджено показники агресії, легітимної агресії у різних сферах життєдіяльності людини, ситуативної, особистісної тривожності та соціальної фрустрації.

Встановлено, що досліджуваним вихователям властиві прояви вербальної агресії, роздратування та почуття провини. Вони виражають негативні почуття через крик, словесні погрози, прокляття, вищання, лайку, схильні до роздратування, швидко запалюються, проявляють різкість, грубість, обхідним шляхом спрямовують власну негативну активність на іншу особу. Їм властива заздрість (уявна чи реальна), ненависть до оточуючих та почуття провини. Також освітяни характеризуються високим рівнем агресивності та ворожості. Досліджуваним властивий середній рівень прояву легітимної агресії, а щодо сфер її носіїв, то найбільш впливовою для освітян виявилася політика та власний досвід. Більшість вихователів задоволена власними соціальними досягненнями та статусом. Вихователі характеризуються високим рівнем ситуативної та особистісної тривожності.

Застосування кореляційного методу дозволило засвідчити взаємозалежність та взаємообумовленість досліджуваних показників, а саме: агресивної поведінки і схильності до неї та деяких властивостей особистості.

Ключові слова: агресія, педагогічна агресія, легітимна агресія, ситуативна тривож-

ність, особистісна тривожність, соціальна фрустрація.

The article deals with the psychological features of aggression and some personality traits associated with it in preschool teachers. The concept of pedagogical aggression, which is characterized by destructive manifestations, expressed in violation of professional and moral norms of the relationship between teacher and student, had been analyzed. These can be both direct and indirect manifestations – from physical acts to suspicion, irritability, negativity and more. Aggression is associated with regulatory punishment, ridicule, threats, rudeness, cruelty, and the desire to subjugate children's behavior.

Indicators of aggression, legitimate aggression in various spheres of human life, situational, personal anxiety and social frustration have been empirically studied.

It was established that the studied educators are characterized by manifestations of verbal aggression, irritation and guilt. They express negative feelings through shouting, verbal threats, curses, shouting, cursing, prone to irritation, quickly become inflamed, show sharpness, rudeness, bypass direct their own negative activity to another person. They are characterized by envy (imaginary or real), hatred of others and guilt. Educators are also characterized by a high level of aggression and hostility.

The study is characterized by an average level of legitimate aggression, and in terms of areas of its carriers, the most influential for educators was politics and personal experience. Most educators are satisfied with their own social achievements and status.

Educators are characterized by a high level of situational and personal anxiety.

The application of the correlation method allowed to prove the interdependence and interdependence of the studied indicators, namely: aggressive behavior and propensity to it and some personality traits.

Key words: aggression, pedagogical aggression, legitimate aggression, situational anxiety, personal anxiety, social frustration.

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.37>

Спринська З.В.

к.психол.н.,

доцент кафедри практичної психології
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Вступ. Проблема агресії та її деструктивних проявів на особистість та на міжособистісні взаємини залишається актуальною, незважаючи на події, що відбуваються в житті як окремої людини, так і суспільства в цілому. Її прояви завдають негативного впливу на психічне здоров'я особистості, незалежно від того у якій сфері вона працює. Проте, найбільш вразливими є працівники системи «людина-людина».

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх років активно досліджується проблема агресії в освіті, як от булінг як

зі сторони учня, так і зі сторони вчителя, мобінг у педагогічному колективі, агресивні прояви в освітянському середовищі, професійне вигорання та професійна деформація. Та недостатньо опрацьована дана тема у педагогів дошкільних закладів. Мова йде про педагогічну агресію, яка може бути між вихованцями, між вихователем та вихованцями та у колективі освітян дитячого садка. У ЗМІ все частіше з'являється інформація про агресивні прояви в дитячому середовищі, в тому числі і зі сторони вихователя.

Не дивлячись на велике число наукових робіт, присвячених всебічному дослідженню агресії, важко дати їй одне, конкретне визначення. Переважна більшість визначень (психоаналіз, біологічні науки) – надто вузькі, і не охоплюють всіх аспектів агресії, порівнюючи її то з таким поняттям, як «агресивність» (стійка властивість особистості), то з таким поняттям, як «агресивна поведінка» (форма зовнішньої активності, спрямованої на завдання фізичної або психічної шкоди). Інші визначення (соціальна психологія, біхевіоризм), навпаки, виявляються надто широкими, і включають в межі свого семантичного простору характеристики, що стосуються не стільки агресії, скільки гніву, ворожості, люті, ненависті або жорстокості, тобто таких характеристик, які пов'язані зі схильністю до її прояву.

Аналізуючи дослідження з теми освітньої агресії, можна сказати, що вона характеризується деструктивними проявами, які виражаються у порушенні професійно-моральних норм взаємовідносин між педагогом і вихованцем. Педагогічна агресія проявляється у вигляді ворожого ставлення до вихованців та може проявлятися у різноманітних формах [2]. Це можуть бути як прямі, так опосередковані її прояви – від фізичних актів до підозрілості, дратівливості, негативізму тощо. Агресію пов'язують з нормативними покараннями, висміюванням, погрозами, грубістю, жорстокістю і прагненням підпорядковувати своїм інтересам поведінку дітей.

Метою статті є виявлення різноманітних показників агресії та властивостей, що

з нею пов'язані у вихователів дошкільних закладів.

Психодіагностичний інструментарій склали: методика діагностики показників та форм агресії Басса-Дарки, методика діагностики рівня легітимної агресії (ЛА-44), методика діагностики особистісної та ситуативної тривожності Спілбергера-Ханіна, методика діагностики рівня соціальної фрустрованості Л.І.Вассермана [1;5].

У дослідженні, яке носило як індивідуальний, так і груповий характер, взяло участь 40 вихователів дошкільних установ жіночої статі.

Дослідження спрямоване на виявлення різноманітних показників агресії та властивостей, що з нею пов'язані – у даному дослідженні це тривожність (реактивна та ситуативна), задоволеність/незадоволеність соціальними досягненнями в основних сферах життєдіяльності.

Розглянемо показники агресії вихователів, отримані за методикою Басса-Дарки – див. рисунок 1.

Найвище числове навантаження отримав показник вербальної агресії (високий рівень прояву), тобто вихователям садків властиво виражати негативні почуття через крик, словесні погрози, прокляття, вищання, лайку. Рівень вище середнього мають показники непрямой агресії, роздратованості, образи та аутоагресії. Дані досліджувані схильні до роздратування, швидко запалюються, проявляють різкість, грубість, обхідним шляхом спрямовують власну негативну активність на іншу особу. Їм властива заздрість (уявна

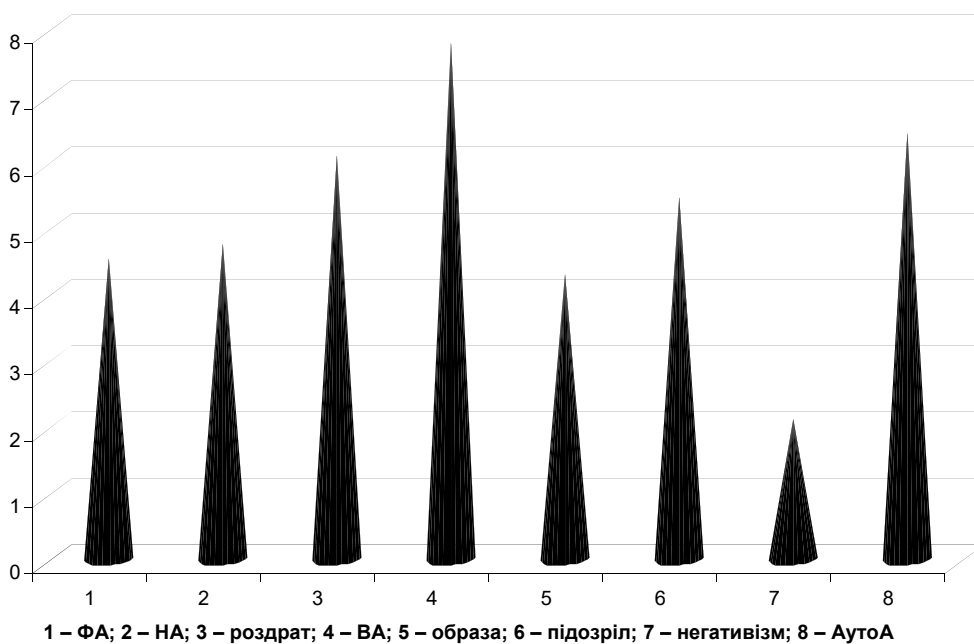

Рис. 1. Показники агресії вихователів

чи реальна), ненависть до оточуючих та почуття провини.

Нижче середнього та низькі показники знаходимо за фізичною агресією, негативізмом та підозрілістю – опозиційний характер реагування, боротьба проти сталих законів і порядків, недовіра і обережність щодо інших, застосування фізичної сили не властиві даним досліджуванним.

Результати нашого дослідження засвідчують наявність високого рівня індексу агресивності та середнього рівня ворожості. На основі аналізу педагогічної діяльності можна привести яскраві приклади агресивних дій, що співпадають з концепцією Басса і Дарки [4]. Так, підвищення тону, крик, образливі вислови можна розцінювати, як вербальну, інструментальну агресію. Демонстративне жбурляння книг, іграшок, олівців, (без попадання в вихованців) – як комбінацію фізичної, інструментальної і ворожої агресії.

Розглянемо інтегральний показник рівня схильності досліджуваного до прояву легітимної агресії та сфери-носії, які найбільше впливають на ріст девіантних агресивних проявів. Нагадаємо, що автори методики виділяють такі сфери-носії легітимної агресії: політика, власний досвід, виховання, спорт, засоби масової інформації. Отримані результати представлені на рисунку 2.

За результатами даної методики можна говорити про середній рівень прояву легітимної агресії освітянами (46,95%). Щодо сфер-носіїв легітимної агресії, то найбільш

впливовою виявилася політична сфера (53%), дещо менше – власний досвід особистості (50,4%), спорт та виховання. Найменший вплив на прояв легітимної агресії справляють засоби масової інформації.

Вимірювання рівня тривожності як якості особистості особливо важливо, так як ця якість повністю зумовлює дії суб'єкта. «Здоровий» рівень тривожності – це обов'язкова властивість особистості, причому у кожній людині вона характеризується своїм специфічним рівнем прояву. Агресія може виступати своєрідним засобом послаблення тривожності, тобто її можна приховати від суспільства, найближчого оточення, самого себе. Показники особистісної та ситуативної тривожності вихователів подані на рисунку 3.

Викликає занепокоєння той факт, що досліджуваних з низьким рівнем особистісної та ситуативної тривожності не виявлено.

Ситуативна характеризується емоціями, які переживаються через нервовість, напругу, занепокоєння, це реакція на будь-яку стресову ситуацію чи подію. За результатами нашого дослідження 37,5% досліджуваним (15 осіб) властивий помірний рівень ситуативної тривожності. Насторожує те, що 62,5% осіб (25 освітян) характерний високий рівень ситуативної тривожності.

Щодо рівня особистісної тривожності, як властивості особистості, то помірний рівень її прояву властивий 27,5% досліджуваних (11 осіб). Високий рівень даної

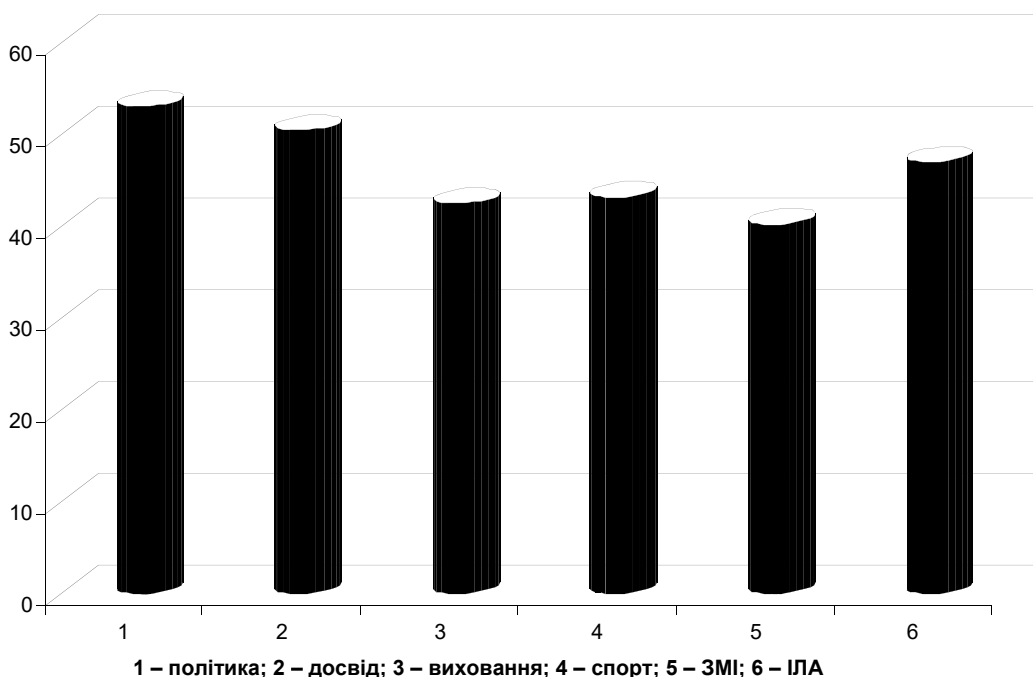

Рис. 2. Показники легітимної агресії та її сфер-носіїв

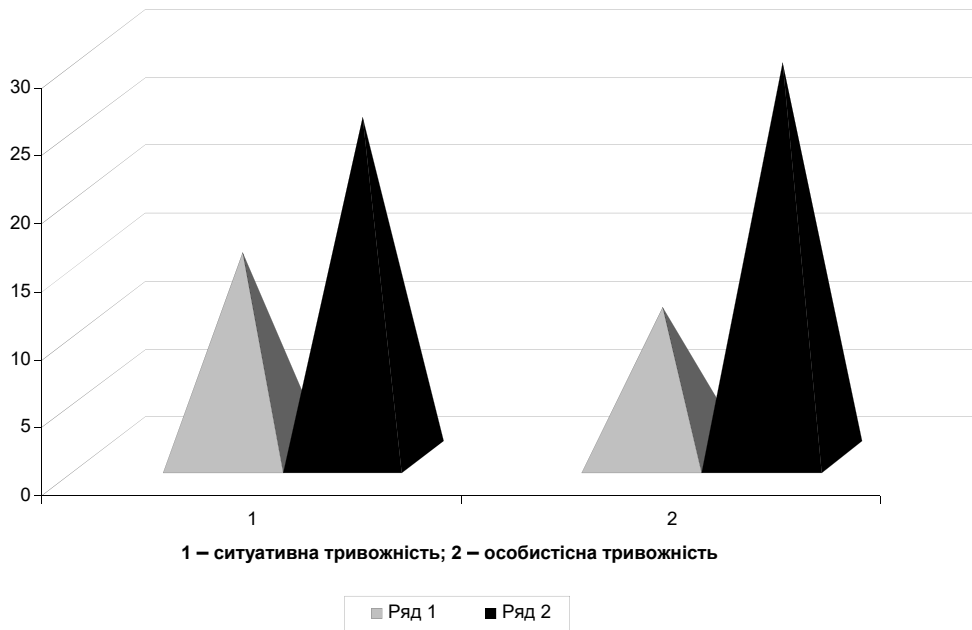

Рис. 3. Показники рівнів СТ та ОТ вихователів

Примітка: ряд 1 – помірний РТ; ряд 2 – високий РТ.

характеристики притаманний 72,5% вихователів (29 освітян).

Люди з різним рівнем тривожності (високим/низьким) характеризуються низкою специфічних особливостей. Так, у них відмінна мотивація: індивідам з високим РТ характерна мотивація до уникнення невдач, а з низьким РТ – до успіху. Високотривожні особи гірше захищені від дії стрес-факторів у повсякденному житті, боязкі, аніж ті, у яких РТ низький.

Соціальне благополуччя особистості є важливим чинником її психічного здоров'я та повноцінного функціонування. Незадоволення соціальних досягнень в основних аспектах життєдіяльності людини призводить до фрустрації.

Соціальна фрустрація – вид (форма) психічної напруги, обумовленої незадоволеністю досягненнями і статусом особи в соціально заданих ієрархіях [3]. Соціальна фрустрація передає емоційне відно-

шення людини до позицій, які вона зуміла зайняти в суспільстві на даний момент свого життя. Соціальна фрустрованість – це наслідок неможливості реалізації особистістю своїх актуальних соціальних потреб у зв'язку з наявністю стійких фруструючих факторів (відчуття соціальної незахищеності, невпевненості в соціально-економічній стабільності, тощо). Ми аналізуємо не середні показники соціальної фрустрованості вихователів дошкільних установ, а рівні її прояву – див. рис. 4. Так, виявлено дуже низький, знижений, невизначений, помірний та підвищений рівень соціальної фрустрованості. Вихователів з дуже високим рівнем даного показника немає.

Двоє досліджуваних (5%) задоволені власними соціальними досягненнями в різноманітних аспектах життєдіяльності. Знижений рівень соціальної фрустрованості властивий шести освітянам (15%), невизначений – 16 педагогам (39%). Певна

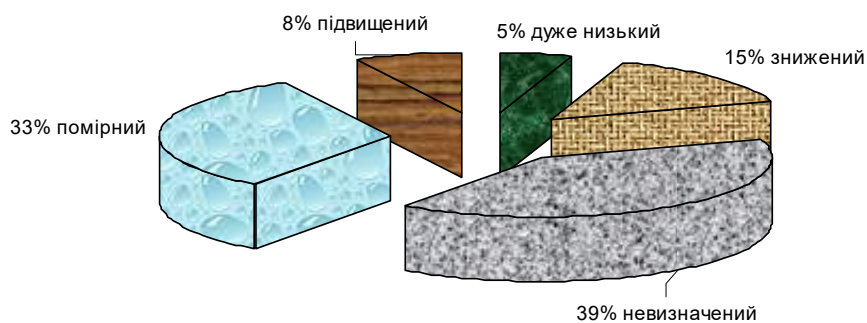

Рис. 4. Показники рівнів соціальної фрустрованості досліджуваних

незадоволеність соціальним статусом та соціальна незахищеність характерна тринадцяти вихователям (33%). Підвищений рівень соціальної фрустрованості знаходимо у трьох досліджуваних (8%).

В цілому, можна сказати, що більшість вихователів все ж таки задоволені власними соціальними досягнення та статусом.

Наступним етапом нашого дослідження було застосування кореляційного методу для виявлення статистичної залежності між досліджуваними показниками. Кореляційні зв'язки виявилися як додатними, так і від'ємними на обох рівнях значимості. Так, показник загального індексу легітимної агресії додатньо корелює з показником особистісної тривожності, фізичною агресією, роздратуванням, індексом агресивності, тобто, при високому рівні прояву легітимної агресії збільшується рівень особистісної тривожності, мають місце застосування фізичної сили, злі жарти, плітки, спалахи люті, словесні погрози, прокляття, вищання, лайку, готовність дратуватися і спалахувати за найменшого збудження.

Серед сфер-носіїв легітимної агресії найбільше взаємозалежностей відслідковуємо у показника «власний досвід». Додатні зв'язки є зі ситуативною та особистісною тривожністю, з фізичною, вербальною, непрямою агресією, індексом агресивності, роздратуванням і образою. Наявність особистого досвіду прояву легітимної агресії сприяє закріпленню тривожності, заздрості

і ненависті до оточуючих, що обумовлена почуттям гніву на весь світ за правдиві чи уявні страждання, застосування фізичних дій, злі жарти, плітки, спалахи люті, словесні погрози, прокляття, готовність дратуватися і спалахувати за найменшого збудження.

Політична сфера пов'язана з фізичною агресією – це може бути зумовлено соціально-політичною, економічною і воєнною ситуацією в країні. Фізичне насилля все частіше демонструється у різноманітних владних колах, що робить цей вид агресії прийнятною та легітимною.

Сфера спорту додатньо корелює з фізичною агресією та індексом агресивності – застосування фізичної сили, вираження негативних почуттів через крик, словесні погрози та агресивні дії цілком прийнятними та легітимними є у деяких видах спорту. Також сублімація негативної енергії спорті робить цей вид агресії позитивною, змагальною.

Показник виховання з від'ємним знаком корелює з показником емоційного інтелекту «управління власними емоціями», тобто чим більшими є прояви агресії у родині, тим менше людина може керувати власними емоціями.

Розглянемо кореляційні взаємозалежності показників агресії (див. табл. 1.). Аналізу піддано взаємозв'язки показників агресії з деякими показниками якостей особистості, що відслідковуються на 1% та 5%

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції між показниками агресії та особистісними якостями

	Фізична агресія	Непряма	Роздратування	Вербальна	Образа	Підозрілість	Негативізм	Аутоагресія	IA	IB
Емоц. обізнаність					-475	-495				-539
Управління емоц.	-341*		-490				-316*		-364*	
Самомотивація			-466		-464			-367*	-373*	-432
Емпатія	-343*	-456	-411		-493	-454			-430	-533
СТ	437	484	565	315*	449	464			540	578
ОТ	584	528	670	316*	649	547			639	675
Соц. фрустрованість	363*	344*	529		498	364*			386*	487
Політика	318*									
Власний досвід		458	565	378*	344*				626	
ЛА	511		351*						459	

Примітка: 1) N = 40; 2) Позначення * – $p < 0,05$; $p < 0,01$ без позначень; 3) нулі і коми не вказані; 4) скорочення: СТ – ситуативна тривожність, ОТ – особистісна тривожність, ЛА – легітимна агресія, IA – індекс агресивності, IB – індекс ворожості

рівні. Між даними показниками існують як додатні, так і від'ємні зв'язки.

Показник фізичної агресії додатньо корелює з ситуативною, особистіною тривожністю, соціальною фрустрованістю, легітимною агресією, показниками носіїв легітимної агресії – політика, власний досвід. Від'ємні зв'язки знаходимо з такими показниками емоційного інтелекту, як управління власними емоціями та емпатія.

Такий показник агресії та схильності до неї, як роздратування має від'ємні зв'язки на 1%-рівні з такими показниками емоційного інтелекту, як управління власними емоціями, самомотивація та емпатія. Додатні зв'язки знаходимо зі ситуативною, особистіною тривожністю, соціальною фрустрованістю, легітимною агресією та власним досвідом, як носієм легітимної агресії.

Вербальна агресія отримала лише додатні взаємозалежності на 5%-рівні з особистіною, ситуативною тривожністю та власним досвідом.

Показник образи корелює з від'ємним знаком з такими показниками емоційного інтелекту, як емоційна обізнаність, самомотивація, емпатія. Додатні зв'язки знаходимо зі ситуативною, особистіною тривожністю, соціальною фрустрованістю та власним досвідом.

Підозрілість зв'язана від'ємно з емоційною обізнаністю та емпатією. Додатні зв'язки відслідковуються зі ситуативною, особистіною тривожністю та соціальною фрустрованістю.

У показника негативізму лише один від'ємний зв'язок на 5%-рівні з показником емоційного інтелекту – управління власними емоціями. Аутоагресія також має лише один від'ємний зв'язок на 5%-рівні з само мотивацією.

Найбільшу кількість зв'язків відслідковуємо у показника індексу агресивності – як додатних, так і від'ємних, на обох рівнях значимості. Від'ємні залежності виявлено з такими показниками: управління власними емоціями, самомотивація, емпатія. Додатні зв'язки знаходимо з показниками ситуативної, особистісної тривожності, соціальної фрустрованості, власного досвіду та легітимної агресії.

Індекс ворожості від'ємно зв'язаний з такими показниками емоційного інтелекту, як емоційна обізнаність, само мотивація, емпатія. Додатними є зв'язки зі особистіс-

ною, ситуативною тривожністю та соціальною фрустрованістю.

Таким чином найбільшу кількість зв'язків знаходимо у таких показників агресії, як індекс агресивності, образа, роздратування, фізична агресія, найменшу – у показників негативізму та аутоагресії.

Отриманий факт свідчить про взаємозалежність та взаємообумовленість досліджуваних показників, а саме: агресивної поведінки і схильності до неї та деяких властивостей особистості.

Висновки. Таким чином, досліджуваним вихователям властиві прояви вербальної агресії, роздратування та почуття провини. Вони виражають негативні почуття через крик, словесні погрози, прокляття, вищання, лайку, схильні до роздратування, швидко запалюються, проявляють різкість, грубість, обхідним шляхом спрямовують власну негативну активність на іншу особу. Їм властива заздрість (уявна чи реальна), ненависть до оточуючих та почуття провини. Також освітяни характеризуються високим рівнем агресивності та ворожості.

Досліджуваним властивий середній рівень прояву легітимної агресії, а щодо сфер її носіїв, то найбільш впливовою для освітян виявилася політика та власний досвід. Більшість вихователів задоволена власними соціальними досягненнями та статусом.

Вихователі характеризуються високим рівнем ситуативної та особистісної тривожності.

Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної теми, тому перспективою роботи буде розробка методів профілактики негативних проявів агресії, зниження рівня тривожності, формування ефективних комунікативних навичок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акімова М.К. Психодіагностика 2014. URL: <https://stud.com.ua/37582/psihologiya/psihodiagnostika>
2. Дикова В.В., Зеев Э.Ф. Педагогическая агрессия как профессионально обусловленная деформация учителя. *Образование и наука*. 2005. № 4(34).
3. Заїка І.В. Основні вияви особистісної напруженості. *Актуальні проблеми психології*. Том 1. Випуск. 53. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/4.pdf>
4. Психология человеческой агрессивности : хрестоматия. / сост. К.В. Сельченков. Мн. : Харвест, 2003. 636 с.
5. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие. Самара : БАХРАХ-М, 2002. 668 с.